

הרב יצחק שילת

ראש ישיבת ברכת משה – מעלה אדומים

ירושלים

בענין פשט הכתובים בחיוב אכילת מצה

פסחים דף קכ ע"א:

"אמר רבא מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן. ומאי שנא מרור דכתיב על מצות ומרורים, בזמן דאיכא פסח יש מרור ובזמן דליכא פסח ליכא מרור, מצה נמי הא כתיב על מצות ומרורים, מצה מיהדר הדר ביה קרא בערב תאכלו מצות... תניא כוותיה דרבא ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' א-לקיך, מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות, מאי טעמא, הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, יכול אף לילה הראשון רשות, ת"ל על מצות ומרורים יאכלוהו, אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מנין, ת"ל בערב תאכלו מצות, הכתוב קבעו חובה".

לכאורה פשט הכתובים אינו מתאים עם ההלכה שהחיוב לאכול מצה הוא רק בלילה הראשון, משתי סיבות:

א. הרי לא כתוב רק "בערב תאכלו מצות", אלא: "בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב" (שמות יב, יח). אם כן, הרי שלפי הפשט חובה לאכול מצות בכל שבעת הימים, אלא שבלילה הראשון נוספה עליה חובה לאכול מצה עם קרבן פסח, "ומצות על מרורים יאכלוהו", ומשבטל הפסח בטלה חובה זו ונשארנו עם החובה הרגילה לכל שבעת הימים.

ב. בפרשת הפסח שבספר דברים נאמר במפורש "ששת ימים תאכל מצות" (דברים טז, ח). מה הפשט של כתוב זה? היו שהציעו לפרש שפסוק זה הוא המשך לפסוק שלפניו. אחרי שנאמר בפסוק הקודם "ופנית בבקר והלכת לאהליך", המוסב על בוקר ט"ז, מכאן ואילך ששת ימים תאכל מצות. אבל פירוש זה קשה מאד, כי אינו מסתדר עם המשך הפסוק, שנאמר שם "ששת ימים... וביום השביעי עצרת" משמע שהיום השביעי הוא אחרי ששת הימים, כמו "כי ששת ימים עשה ה'... וביום השביעי שבת וינפש", ואם "ששת ימים" מתחיל מא' דחיה"מ יוצא שהעצרת היא ביום השמיני, ואם כן יצא שפסח נמשך שמונה ימים.

בדקדוק לשון הכתוב נראה שיש ליישב את שתי הקושיות. באשר לקושי הראשון – יש לשים לב ללשון הכתוב. אילו שבעת הימים היו שווים בחיוב אכילת מצות, היה מתבקש שיהיה כתוב: 'בראשון (ר"ל: בחדש הראשון) מארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב', כמו שנאמר לגבי איסור חמץ: "מיום הראשון עד יום השביעי"

(שמות יב, טו). אבל הכתוב שינה בלשונו וכתב: "בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות עד" וגו', משמע שהאכילה בארבעה עשר בערב שונה מהאכילה בשאר הימים. גם מהוראת התורה לגבי אכילת קרבן פסח יש ללמוד שלאכילת המצה בערב הראשון יש מעמד מיוחד כשלעצמה, ולא רק כחלק מקרבן הפסח. כי בניגוד לפסח שני שכתוב בו: "על מצות ומרורים יאכלוהו" (במדבר ט, יא), דהיינו שאכילת המצה והמרור באה בשביל הקרבן, בפסח ראשון כתוב: "ואכלו את הבשר בלילה הזה, צלי אש ומצות, על מרורים יאכלוהו" (שמות יב, ח; פיסקנו לפי הטעמים), כלומר: צריך לאכול את הפסח צלי אש, ולאכול מצות, על מרורים יאכלוהו (את הפסח), דהיינו שאכילת המצות בלילה הזה היא גם חלק ממצות אכילת הפסח (כי לא לחינם היא נמצאת כאן בין הפסח למרור ולא אחרי המרור), וגם מצוה עצמאית שאינה תלויה בקרבן פסח (אלא שכאשר יש קרבן שתי המצוות מתקיימות ביחד באכילת כזית אחד), מה שאין כן המרור שהוא רק חלק ממצות אכילת הפסח ("על מרורים יאכלוהו"), וכאשר אין קרבן אין מצות מרור. וכך פירש הרמב"ן את "צלי אש ומצות" (בפירושו השני שכתב שהוא יותר נכון).

כדי לנסות ליישב את הקושי השני, עלינו להבין כיצד פירשו חז"ל את הפסוק "שבעת ימים מצות תאכלו". תוכן המצווה "שבעת ימים מצות תאכלו" הוא שאם אתם רוצים לאכול פת – תאכלו מצות, ולא חמץ, כיוון שחמץ נאסר עליכם. (וכך נראה בפשט הפסוק, שמסמיק את מצוות אכילת מצה לאיסור אכילת חמץ "שבעת ימים מצות תאכלו...כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא". שב"ש). אם כן, זהו בעצם איסור עשה לאכול חמץ.

לפי זה נראה לענ"ד להבין את הפסוק הקשה "ששת ימים תאכל מצות" כך: ששה ימים מתוך השבעה שנזכרו מקודם ("לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות", טז, ג) – תאכל מצות, כלומר: יש לך איסור לאכול חמץ, "וביום השביעי עצרת לה' א-לקיך לא תעשה מלאכה" – ביום השביעי נוסף לך עוד איסור, האיסור לעשות מלאכה.

לפי זה, מה שהגיעו אליו חכמים באמצעות מידת "כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל", הלומדת מההשוואה בין "ששת ימים תאכל מצות" ל"שבעת ימים" שיום אחד יצא מן הכלל לומר שאין חובה לאכול בו מצה, והוא מלמד על כל השבעה שגם בהם אין חובה לאכול – מתאים עם מה שהבנו מפשט הפסוק "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי... לא תעשה מלאכה" שמצות אכילת המצות כל שבעת הימים היא רק מניעת אכילת חמץ.